

3 paskaita. Planas

- **Subjekto ir objekto žymėjimo rikiuotės**
 - Akuzatyvinė
 - Ergatyvinė
 - Dalinis ergatyvumas
- **Sintaksinės priklausomybės (ryšio) žymėjimas**
 - Pagrindiniame dėmenyje
 - Priklausomajame dėmenyje
- **Kai kurios subjekto ypatybės**

Gramatinės funkcijos

- **Sintaksinės/gramatinės funkcijos**
(*syntactic function, grammatical function/relation*)
- Predikatas, **subjektas, objektas**
(tiesioginis, netiesioginis, šalutinis),
atributas, predikatyvas, aplinkybė
- Toliau nagrinėsime tik **subjekto ir
tiesioginio objekto žymėjimą**

Subjekto ir objekto žymėjimas

- Subjektas ir objektas – **pagrindiniai veiksmažodžio argumentai** (*core arguments*)
- **Ne visi subjektai lygūs** (= kalbose nevienodai traktuojami):
 - tranzityvinio veiksmažodžio subjektas = **Agentas**
 - intranzityvinio veiksmažodžio **Subjektas**
 - tranzityvinio veiksmažodžio tiesioginis **Objektas**

Akuzatyvinė rikiuotė

Plg. lietuvių (1) ir (2):

(1) *Tėv-**as** (A) kerta berž-ą (O)*

(2) *Tėv-**as** (S) miega*

- Abiejų sakinių **subjektai** (A ir S) **žymimi vienodai** – nominatyvo linksniu
- **Tiesioginis objektas** žymimas **kitaip** – akuzatyvo linksniu

Akuzatyvinė rikiuotė

- Lietuvių kalba yra viena iš tokių, kur **tarp A ir S išvelgiama daug panašumų**, todėl jie žymimi vienodai, o tiesioginis objektas nuo jų skiriamas
- Kalbos, taikančios tokią linksnių rikiuotę (*morphosyntactic alignment*), vadinamos **akuzatyvinėmis** (*accusative*)

Ergatyvinė rikiuotė

Dabar plg. Vakarų Grenlandijos inuitų:

- (1) *Oli-p (A) nequi (O) neri-vaa*
Oli-**ERG** meat.**ABS** eat-IND.TR.3SG.3SG
'Oli valgo mėsą'
- (2) *Oli (S) sinip-poq*
Oli.**ABS** sleep-IND.INTR.3SG
'Oli miega'

Ergatyvinė rikiuotė

- Ką galime pastebėti?
- **Subjektas žymimas nevienodai:**
 - eidamas su tranzityviniu veiksmažodžiu gauna **ergatyvo** linksnį (1)
 - eidamas su intranzityviniu veiksmažodžiu gauna **absoliutyvo** linksnį (2)
- **Tiesioginis objektas žymimas kaip intranzityvinio veiksmažodžio subjektas** (pavyzdyje žymėjimas nulinis)

Ergatyvinė rikiuotė

- Čia išvelgiama panašumų tarp tiesioginio objekto ir intranzityvinio veiksmažodžio subjekto, todėl jie žymimi vienodai (**absoliutyvu**), o nuo jų skiriamas tranzityvinio veiksmažodžio subjektas (žymimas **ergatyvu**)
- Tokią linksnių rikiuotę taikančios kalbos vadinamos **ergatyvinėmis** (*ergative*)

Dalinis ergatyvumas

- Kaip ir anksčiau nagrinėtais atvejais (žodžių klasių, žodžių tvarkos), nėra reikalo visur tikėtis griežtos skirties
- Daug ergatyvinių kalbų iš tiesų laikosi mišrios rikiuotės, vadinamos **daliniu ergatyvumu** (*split ergativity*)

Dalinis ergatyvumas

- Šiose kalbose vienais atvejais taikomas akuzatyvinis žymėjimas, kitais – ergatyvinis
- Plg. skirtumą tarp daiktavardžių ir pirmo bei antro asmens įvardžių djirbalų kalboje, t. p. veiksmazodžio reikšmės ir laiko/aspekto reikšmę ergatyviniam/akuzatyviniam žymėjimui (žr. I seminaro skaitinyje, Tallerman, 6.3.4)

Kitos rikiuotės

- **Neutrali sistema**
 - A, S ir O neskiriami
- **Trinarė sistema**
 - A, S ir O žymimi skirtingai
- **Aktyvinė sistema**
 - Intransityvinio veiksmažodžio subjektas žymimas kaip A arba kaip O priklausomai nuo predikato reikšmės
- Pavyzdžius aptarsime seminaro metu (iš abiejų skaitinių)

Sint. priklausomybės žymėjimas

- Prisimename: junginiuose skiriami **pagrindiniai** (*head*) ir **priklausomieji** (*dependent*) dėmenys
- Jų ryšiai (sintaksinė priklausomybė):
 - formaliai niekaip **nepažymėti** (išskyrus tik elementų tvarką, plg. sleivių (Slave) *ʔabá gok'eríʔeé* 'tėvo švarkas')
 - **pažymėti priklausomajame dėmenyje** (*dependent marking*)
 - **pažymėti pagrindiniame dėmenyje** (*head marking*)

Žymėjimas priklausomajame d.

□ **Dependent**-marking PP:

(34) čečėnų beera-**na** t'e

child-DAT on

‘on the child; ant vaiko’

(nachų-dagestaniečių k. šeima; nachų k. gr.)

(33 b) vok. mit_P [mein-**em** Freund]_{NP}

with my-DAT friend

‘su mano draugu’

Žymėjimas priklausomajame d.

□ Dependent-marking VP:

(37) jap. Taroo=**ga** tegami=**o** kaita
Taroo-NOM letter-ACC wrote
'Taro parašė laišką'

(38) vok. [**Der** Hund]_{NP} sah [**den** Vogel]_{NP}
the.NOM dog saw the.ACC bird
'Šuo pamatė paukštį'

NB: subjektas kaip priklausomasis dėmuo arba kaip₁₄
elementas, tiesiog turintis ryšį su predikatu

Žymėjimas priklausomajame d.

□ **Dependent-marking** possessor NP
(priklausomybės, „genityvinis“ junginys):

angl. John'-s (-POSS) house 'Džono namas'

□ **Dependent-marking** AdjP:

(44) isp.	el	niño	pequeñ- o
	the.MASC	boy	small-MASC
	la	niña	pequeñ- a
	the.FEM	girl	small-FEM

'Mažas berniukas, maža mergaitė'

Žymėjimas pagrindiniame d.

□Head-marking PP:

(36) valų (velsiečių) (indoeur. k. š., keltų k. gr.)

<i>arna</i>	<i>i</i>
on.1SG	me 'ant manęs'

<i>arno</i>	<i>fo</i>
on.3SG.M	him 'ant jo'

<i>arni</i>	<i>hi</i>
on.3SG.F	her 'ant jos'

Žymėjimas pagrindiniame d.

□ **Head-marking** VP, iš *Kambera* kalbos (austronezinių k. šeima; Indonezija):

(156) Jàka **ku-karai-kai** tiang ...
if 1SG.SUBJ-ask-2PL.OBJ later
‘Jei paklausiu jus vėliau ...’

(plg. ir (30) pavyzdį skaitinyje)

NB: subjektas kaip priklausomasis dėmuo (?),
toliau šios pastabos nekartosime

Žymėjimas pagrindiniame d.

□ **Head-marking** possessor NP (iš *Saliba* kalbos (austronezinių k. š.; Papua N. Gvinėja)):

(42) sine nату-na
 woman child-3SG
 ‘moters vaikas’

□ **Head-marking** AdjP (iš *Hawrami* kalbos (indoeuropiečių k., iranėnų k. gr.; Irakas)):

(45) æsp-i zɪl
 horse-SUFFIX big
 ‘didelis arklys/žirgas’

Mišrus / dvigubas žymėjimas

□ Kartais galimas ir dvigubas priklausomybės žymėjimas, plg.:

(43 a)

(*Ayacucho* / kečujų kalba (kečujų k. š. ; Peru))

runa-**pa** wasi-**n**

man-GEN house-3POSS

‘žmogaus namas’

Mišrus / dvigubas žymėjimas

(52 a, b) (vokiečių kalba)

Wir	sehen	den	Vogel
We.NOM	see.PRES.1PL	the.ACC	bird
‘(Mes) matome paukštį’			

Subjektų ypatybės

- **Ar subjektas yra universalija?**
 - Arba: ar visoms kalbos reikšminga subjekto kategorija?
- Subjektas kaip kategorija, kurią nusako **ypatybių pluoštas**
- 1. Jei situacijoje yra **agentas**, jis bus paprastai traktuojamas kaip **subjektas** (arba: agentams kalbose būdinga turėti ir kitų tipinių subjektų ypatybių, žr. toliau)

Subjektų ypatybės

2. Subjektai **linke eiti prieš kitus** sakinio elementus (iki 90 % kalbų yra arba SOV, arba SVO)

3. Subjektai **valdo refleksyvinus ir reciprokinus įvardžius** (kurie duoda nuorodą į subjektą):

–*Jonas_i* nepasitiki [*savimi_i*] (REFL)

–*Jonas_i* ir *Sandra_i* nepasitiki [*vienas kitu_i*] (RECIP)

Subjektų ypatybės

4. Subjektai **valdo tam tikras referencines ypatybes sudėtiniuose sakiniuose**: kai kitame sakinyje (klauzoje) subjektas tas pats, jį galima praleisti (**subjekto elipsė**, žr. ir toliau teikiamus kitų kalbų pavyzdžius):

– [**Jonas**_i užkalbino Sandra_j] ir [**Ø**_i pakvietė ją_j į tipologijos seminarą]

(finitinė klauza, subjektas praleistas)

– [**Jonas**_i nori] [**Ø**_i pakviesti Sandra_j į ekspediciją]
(nefinitinė klauza, subjektas praleistas)

Subjektai (islandų)

- Islandų kalboje subjektai ppr. žymimi nominatyvu, bet pasitaiko ir datyvas bei akuzatyvas, kurie vartojami ir objektams žymėti
- Vadinasi, žiūrint tik linksnio, ne visada pavyks atskirti subjektus nuo objektų, plg.:
(45) Þá vantar peninga
 them.ACC lacks money.ACC
 ‘Jiems trūksta pinigų’
(51) Mér líkar vel við hana
 me.DAT likes well with her
 ‘Ji man patinka’ (NB: isl. ‘ji’ yra PP!)

Subjektai (islandų)

- Pabandykime pritaikyti subjekto elipsės testą:

(52) **Ég_i** sá stúlkuna_j og
I.NOM saw the.girl.ACC and

(**mér**)_i líkaði vel við hana_j
me.DAT liked well with her

‘Pamačiau merginą ir man ji patiko’

Subjektai (islandų)

- O jei pirma eitų datyvu žymimas situacijos dalyvis?

(53) **Þeim**_i líkar maturinn og
them.DAT likes the.food.NOM and

(**þeir**)_i borða mikið
they.NOM eat much

‘Jiems patinka tas maistas ir jie daug valgo’

Subjektai (lezginų)

- Lezginų k. ergatyvinė, todėl agentai žymimi ergatyvu, o intr. veiksmazodžių subjektai ir tiesioginiai objektai — absoliutyvu
- Be to, kai kurie situacijų dalyviai gali gauti ir datyvą, plg.:

(54) Ruš-a gadadi-z cük ga-na
girl-ERG boy-DAT flower.ABS give-PST
'Mergaitė berniukui davė gėlę'

Subjektai (lezginų)

- Subjekto elipsės testas rodo, kad, nepriklausomai nuo žymėjimo būtent subjektus bus galima praleisti, plg.:

(57) Nabisata-z_i [NP_{Erg} Ø_i] ktab
Nabisat-**DAT**(Subject) book
k'el-iz k'an-zawa
read-INF want-IMPF

‘Nabisata nori skaityti knygą’ (praleidžiamas subj., kuris finitinėje klauzoje su vksm. ‘skaityti’ būtų žymimas ergatyvu)

Subjektai (lezginų)

(58) Nabisata-z_i [_{NPAbs} Ø_i] q^hüre-z
Nabisat-**DAT**(Subject) laugh-INF

k'an-zawa

want-IMPF

‘Nabisata nori juoktis’ (praleidžiamas subjektas, kuris finitinėje klauzoje eidamas su veiksmazodžiu ‘juoktis’ būtų žymimas absoliutyvu)

Literatūra

- ❑ Tallerman, *Understanding Syntax*, 2011, 177–184 (rikiuotė)
- ❑ WALS: Comrie, Alignment of Case Marking of Full Noun Phrases (rikiuotė)
- ❑ Tallerman, *Understanding Syntax*, 2011, 123–134 (žymėjimas pagrindiniame ir priklausomajame dėmenyje), 190—199 (subjektai); paskaitoje išlaikyta pavyzdžių numeracija